

DEJAVNOSTI VOJNIH MORNARIC V JADRANU OD SEPTEMBRA 1943 DO MAJA 1945

1. Kapitulacija Italije in sprememba razmerja pomorskih sil na Jadranu

Ko je bila 8. septembra 1943 zvečer, tik pred zavezniškimi izkrcanjem v Salernskem zalivu, po radiu sporočena novica o kapitulaciji Italije, nobena izmed obeh sprtih strani ni bila presenečena, saj sta se na to možnost pripravljali več mesecev. Med operacijami v Severni Afriki maja 1943 je nemško Vrhovno poveljstvo (Oberkommando der Wehrmacht) računalo na obrambo Balkana samo s pomočjo nemških in bolgarskih sil, medtem ko so bile v naslednjih mesecih nemške sile na Apeninskem in Balkanskem polotoku nenehno okrepljene ter naj bi delovale v skladu s tajnimi načrti »Alarich«, »Konstantin« in »Achse«.¹ Ti načrti so imeli za cilj hitro nevtralizacijo italijanskih vojaških enot ter zasedbo njihovih vojaških položajev v Italiji in na Balkanu. Po razglasitvi italijanske kapitulacije in ukazu italijanskega vrhovnega poveljstva (Commando Supremo della Marina, skrajšano Supermarina), naj se vse pomorske enote postavijo pod zavezniški nadzor, je velika večina italijanske flote izplula iz Taranta proti Malti, kjer se je pridružila zaveznikom.

Na vzhodni jadranski obali je potekal množičen in deloma panični umik italijanskih enot z območja Dalmacije, vendar je kljub hitremu napredovanju Nemcem uspejo razorožiti italijanske sile na Reki ter divizijo Zara in del divizije Bergamo v severni in srednji Dalmaciji ter vse sile v južni Dalmaciji in Hercegovini, medtem ko so se ostale predale partizanom. Tako so vse obalne baterije na dalmatinskih otokih, vendar tudi tiste na obali med Šibenikom in Splitom, padle v roke partizanov. Njihova prva žrtev je bil parnik *Dea Marcella*, ki ga je potopila baterija Zečevo, medtem ko so v naslednjih dneh topovi obalnih baterij poškodovali ali zajeli več nemških transportnih ladij na območju od otoka Lošinja do otoka Mljeta.²

Po vzpostavitvi neposrednega stika z zavezniki prek misije NOVJ, ustanovljene oktobra 1943 v italijanskem pristanišču Bari, je bila že 12. oktobra opravljena skupna izvidnica otokov Korčula in Hvar, medtem ko je na začetku januarja 1944 vrhovni Štab NOVJ odobril ustanovitev baze obalnih sil v Komiži na otoku Vis, kamor so zavezniki poslali enote britanskih in ameriških komandosov v pomoč silam NOVJ pri obrambi otoka, zato se je sestava zavezniških enot na Vis v prvi polovici leta 1944 povečala na skoraj 2.000 vojakov.

2. Nemška vojna mornarica na Jadranu

V času kapitulacije Italije nemška mornarica (*Deutsches Kriegsmarine* – DKM) v Jadranu ni imela pomembnejših vojaških plovnihi enot. V Pulju sta bila na popravilu dva motorna torpedna čolna S 30 in S 33, medtem ko sta bili na popravilu tudi dve nemški podmornici. V italijanskih pristaniščih na Jadranu so Nemci naleteli na precejšnje število italijanskih bojnih in pomožnih ladij v različnih stopnjah bojne pripravljenosti. Tako so v Pulju v nemške roke padle stara križarka *Cattaro* (nekdanja Dalmatia, nekdanja Niobe) in torpedovka *Insidioso*, več žepnih podmornic razreda CB, pomožne minolovke in vodonosnik *Verbano*. V več jadranskih ladjedelnicah (Cantiere San Marco in Cantiere San Rocco v Trstu; CRDA in CANT Monfalcone, Cantiere Scoglio Olivi v Pulju; Cantieri Navali del Quarnaro na Reki) je bilo na popravilu določeno število vojaških in pomožnih ladij ter serija novih torpednih čolnov Arietas, ki so bili v različnih fazah gradnje. Skupno so Nemci v pristaniščih od Valone do Benetk zaplenili štiri parnike (vsak od njih več

¹ J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, Beograd 1972, str. 107.

² J. Vasiljević, *Mornarica NOVJ*, Beograd 1972, str. 138.

kot 20.000 BRT), 59 parnikov od 10.000–15.000 BRT in večje število motornih jadrnic, skupaj 208.163 BRT.³ Od bojnih ladij so zasegli eno križarko, eno pomožno križarko, štiri torpedovke, šest spremljevalnih ladij, enega lovca na podmornice, dve žepni podmornici, dve minolovki in šest pomožnih ladij. Pod nemško upravo so bili organizirani pospešeno popravilo, dokončanje gradnje in usposabljanje vseh italijanskih vojaških ladij za vključitev v nemško mornarico, kar je zaradi pogostih zavezniških letalskih napadov na ladjedelnice in pristanišča na severnem Jadranu za nekatere mornariške enote trajalo nepričakovano dolgo.⁴ Vendar to ni bilo dovolj, zato je poleg nemške mornarice, ki je bila pripeljana iz Sredozemlja, bila predvidena tudi organizirana dostava manjših ladij (torpednih čolnov in motornih minolovcev) po kopnem iz Ligurskega morja prek severne Italije in reke Pad v Jadran.⁵ Kritično je bilo tudi pomanjkanje profesionalnega mornariškega osebja, zato je bila organizirana premestitev nekaterih enot nemške mornarice iz Norveške in južne Francije, medtem ko so manjkajoča mesta na nemških ladjah delno zapolnili tudi z osebjem mornarice Neodvisne države Hrvaške (NDH).

Nemci so svojo mornarico organizirali tako, da so Jadran razdelili na štiri operativna območja, od katerih je zahodni Jadran (italijanska obala) spadal pod poveljstvo nemške mornarice za Italijo (Deutsches Marine-Kommando Italien), medtem ko so bili severni Jadran (Tržaški zaliv in Istra), Dalmacija (vključno s hrvaško obalo) in južni Jadran (črnogorska obala in Albanija) pod poveljstvom Admirala Jadrana (Kommandierender Admiral Adria, kontraadmiral Joachim Lietzmann). Admiral Jadrana je ukazal oblikovanje dveh flotilj motornih torpednih čolnov (motornih torpednih čolnov ali S-Boots) za ofenzivne operacije, treh flotilj hitrih minolovcev (R-Boots) in dodatnih zaseženih plovil za protiminske in podporne naloge, tri skupine lovcev na podmornice (U-Bootjaeger), po en oddelek polagalcev min in polagalcev mrež, flotiljo obalne zaščite in dve transportni flotilji z velikim številom dvotrupnih desantnih čolnov (Siebelfaehre – SF), bark (barž) in motornih jadrnic, pa tudi topniške pontone (Marineartillerieleichter – MAL) za lokalno obrambo. Istočasno je bilo ukazano, da se iz zaseženih italijanskih torpednih čolnov in rušilcev oblikuje 11. varnostna flotilja, medtem ko so v njeno sestavo vključili tudi nekaj oboroženih parnikov. Skladno z navedenimi ukazi je od oktobra 1943 v Jadranu začela delovati 3. S-flotilja torpednih čolnov (sprva štirje, kasneje osem čolnov) v okviru 1. divizije torpednih čolnov (1. Schnellbootdivision), medtem ko je ob prihodu na Jadran bilo tudi osem čolnov 7. S-flotilje. Nemška 24. S-flotilja je dobila nekdanje italijanske torpedovke (MS), vendar je bila zaradi izgub in pogostih okvar čolnov oktobra 1944 razpuščena, medtem ko je preostale čolne prevzela 3. S-flotilja.⁶

Od bojnih ladij prve linije je imela 11. varnostna flotilja konec leta 1943 4 torpedne čolne tujega izvora (TA-Torpedoboot Ausland: TA 20 *Audace*, TA 21 *Insidioso*, TA 22 Giuseppe Missori in TA 37 *Gladjo*), ki so opravljali delo na še dveh torpednih čolnih (TA 48 (nekdanji T 3 Kraljevine Jugoslavije) in TA 36 *Stella Polare*) in rušilcu TA 43 *Sebenico* (nekdanji *Beograd*) ter na stari križarki *Niobe* (nekdanja *Cattaro*, nekdanja *Dalmacija*, nekdanja *Nioba*). V načrtu je bilo, da se v flotiljo vključi rušilec TA 44 *Antonio Pigafetta*, nato še 11 torpednih čolnov v gradnji in več korvet, izmed katerih so bile dokončane samo štiri.

³ KTB AA za 12. 9. 1943.

⁴ Z. Freivogel-A. Rastelli; Pomorski rat na Jadranu 1940-1945, Zagreb 2014, str. 147.

⁵ KTB 6. Raumbootflotille (6. flotilja minolovcev).

⁶ Z. Freivogel-A. Rastelli; Pomorski rat na Jadranu 1940-1945, Zagreb 2014, str. 168.

Konec leta 1943 je večina teh ladij sodelovala pri nemškem osvajanju obale in otokov, ki so jih po italijanski kapitulaciji osvobodili partizani, vendar se je 22. decembra 1943 pri otoku Silba izgubila križarka *Niobe*. Z dogradnjo novih ladij, predvsem torpednih čolnov, so bili ustvarjeni pogoji za ustanovitev 11. varnostne divizije s sedežem v Trstu februarja 1944, ki naj bi delovala usklajeno s 1. divizijo torpednih čolnov. V njeni sestavi sta bili 1. spremljevalna flotilja (Geleitflotille) s sedežem v Pulju in 2. spremljevalna flotilja (Trst); nato 2. lovska flotilja podmornic (U-Jagdflotille) s sedežem na Reki in 6. flotilja minolovcev (Raumbootflotille) v Pulju. Diviziji sta bili pridruženi 6. transportna flotilja (Transportflotille) in 10. desantna flotilja (Landungsflotille). Vendar so zamude pri dokončanju novih in poškodovanih ladij ter kronično pomanjkanje usposobljenih posadk preprečili, da bi 11. varnostna divizija do konca vojne dosegla načrtovano polno moč.

3. Zavezniške pomorske sile in dejavnosti v Jadranu v obdobju september–december 1943

Čeprav so Nemci po zimskih operacijah 1943/44 obvladovali celoten obalni pas in vse otoke razen Visa in Lastova, je bilo ravnotežje sil na vzhodni obali Jadrana nenehno v nestabilnem ravnovesju, ki bi ga zlahka porušili nenadni ukrepi ene ali druge strani. Ključni nalogi nemške strani sta bili zaščita lastnega pomorskega prometa ter obramba obale in otokov pred morebitnim zavezniškim izkrcanjem.

Za partizansko stran je bila glavna skrb neposredna nevarnost nemškega desanta na otoku Visu, zadnjem oporišču NOVJ in zavezniških sil na vzhodni obali Jadrana. Drugo težavo je predstavljala tudi organizacija pomorskih komunikacij, ki bi povezovala otok Vis kot osrednjo lokacijo sil NOVJ z drugimi partizanskimi enotami na okupirani celini.

Po izkrcanju britanske 8. armade v Tarantu 3. septembra 1943 je to italijansko vojno pristanišče postalo glavna operativna baza zavezniških pomorskih sil za Jonsko morje in južni Jadran. Po osvoboditvi pristanišč Brindisi (17. september) in Bari (23. september) je bila v pristanišču Brindisi oblikovana frontna mornariška baza britanskih obalnih sil s 24. in 28. flotiljo motornih torpednih čolnov in motornih topnjač z matično ladjo *Vienna*, ki se je na začetku oktobra preselila nekoliko severneje v pristanišče Bari. Lahke pomorske obalne sile britanske vojne mornarice (RN – Royal Navy) so decembra 1943 v Komiži ustanovile začasno operativno bazo, ki je kasneje postala stalna, kjer je bilo več torpednih čolnov (MTB – Motor Torpedo Boat) in motornih topnjač (MGB – Motor Gun Boat), patroljni čolni (ML – Motor Launch) in pristaniški obrambni čolni (HDML – Harbour Defense Motor Boat). Večji in močnejše oboroženi torpedni čolni z dvema ali štirimi torpedi in motorne topnjače so spadali v tip *Fairmile D*, medtem ko so manjši torpedni čolni spadali v tip *Vosper*, oboroženi s po dvema torpedoma. Komiža je kot baza in izhodišče torpednih čolnov in motornih topnjač predstavljala idealno podporo za ofenzivno delovanje proti nemškemu pomorskemu prometu v medotoškem prostoru srednje in južne Dalmacije. Te operacije so se začele že decembra 1943, medtem ko so se naloge izvajale predvsem ponoči in v slabih vremenskih razmerah, saj so se Nemci praviloma izogibali plovbi podnevi, ko so njihove ladje postale lahek plen zavezniškega letalstva, ki je imelo popolna premoč v zraku.⁷ Operacija britanskih lahkih mornariških sil z Visa je bila že od vsega začetka izjemno agresivna in polna uspehov, ki so močno ogrozili nemške pomorske komunikacije na Jadranu. Na začetku januarja 1944 so zavezniško-partizanske sile izvajale desantne napade na nemške garnizije na Korčuli, Šolti, Hvaru, Mljetu in Braču ter tako na obalo pritegnile znatne nemške sile iz notranjosti države.

⁷ Niall Brannigan, "Allied presence on Vis 1944-45".

Za nemško stran je bila absolutna prednostna naloga vzdrževanje pomorskega prometa vzdolž vzhodne obale Jadrana. Zaradi premoči zavezniškega letalstva ter nenehnih partizanskih napadov na železniške in cestne komunikacije v notranjosti države so bile evakuacijske poti nemških sil z ozemlja Grčije v Nemčijo izjemno otežene in pogosto popolnoma prekinjene. Enako je veljalo tudi za oskrbo nemških posadk v obalnih mestih in na otokih. Zato je edina relativno varna pot za premeščanje vojakov in vojaškega materiala iz Grčije vodila od Jonskega morja preko Boke Kotorske in Dubrovnika ter preko medotoškega območja Dalmacije do Reke, Pulja in Trsta. Nemški pomorski promet med pristanišči v južni in srednji Dalmaciji, torej naprej proti pristaniščem v hrvaškem primorju, je bil načrtovan tako, da je potekal v odsekih, pri čemer so bili ti odseki odvisni od nočnih ur. Pred jutrom so se ladje privezale na maskirne priveze v nekaterih globokih zalivih, ki jih je na jadranski obali veliko, ki so bile dobro utrjene in opremljene z lahкими PZ-topovi, razporejenimi po okoliških vzpetinah. Poleg tega so nemške konvoje zaradi varnosti vedno spremljale bojne ladje 11. divizije (torpedni čolni 1. in 2. spremljevalne flotilje, v nekaterih primerih lovske korvete za podmornice razreda *Gabbiano*, topniško-desantni tankonosci ali dobro oborožene motorne križarke) za zaščito pred napadom z morja. Da bi nevtralizirala otok Vis kot neposredno grožnjo, je nemška stran načrtovala okupacijo otoka z zračno-morskim desantom že februarja 1944, vendar je bila operacija zaradi različnih razlogov nenehno prelagana, dokler se obrambne sile na Visu niso povečale tako močno, da so Nemci presodili, da desant nima možnosti za uspeh, zato je maja 1944 Hitler operacijo dokončno odpovedal.

Iz baze v Komiži so Britanci dosegali pomembne uspehe v nočnih napadih na nemške konvoje ob dalmatinski obali, čeprav so imeli tudi lastne izgube, vendar je Nemcem do evakuacije svojih sil iz južne in srednje Dalmacije oktobra in novembra 1944 uspelo ohraniti pomorsko povezavo med zasedenimi pristanišči.

4. Dejavnosti na Jadranu v obdobju januar–december 1944

V letu 1944 je bilo v Jadranu več pomembnih pomorskih spopadov, medtem ko je v različnih dejavnostih na morju nemška mornarica utrpela znatne izgube.

V noči na 29. februar 1944 je nemški konvoj na poti iz Pulja proti Grčiji, sestavljen iz transportne motorne ladje *Kapitaen Diedrichsen* (nekdanji *Sebastiano Venier II*), torpednih čolnov TA 36 *Stella Polare* in TA 37 *Gladjo*, korvet Uj 201 *Egeria* in Uj 205 *Colubrina* ter minolovcev R 188, R 190 in R191, sta v bližini otoka Premuda napadli francoski lahki križarki *Le Terrible* in *Le Malin* iz 10. divizije lahkih križark, ki je bazirala v italijanskem pristanišču Manfredonia. Križarki sta z radarjem na razdalji 17.000 m zaznali nemški konvoj in v krajšem topniškem dvoboju potopili korveto Uj 201 *Egeria*, zažgali *Kapitaen Diedrichsen* (ta je naslednje jutro potonila) in močno poškodovali torpedovko TA 37 *Gladjo*. Po tem porazu Nemci niso več poskušali premeščati transportnih ladij iz Jadrana v Egejsko morje.

Marca 1944 so Nemci začeli postavljati minska polja v severnem Jadranu, in sicer minske ovire na morskih pristopih v Kvarnerski zaliv. Med pripravo na polaganje min z minopolagalcem *Kiebitz* (nekdanji RAMB III) v Velih vratih je 18. marca v večernih urah torpedovka TA 36 *Stella Polare*, ki je bila na čelu formacije, naletela na mino v bližini pristanišča Brestova na vzhodni obali Istre in je v nekaj minutah potonila. Istega meseca je bila v zračnem napadu britanskih lovcev bombnikov na šibeniško pristanišče 27. marca potopljena korveta UJ 205 *Colubrina*, medtem ko je istega dne 14 britanskih lovcev bombnikov napadlo

in potopilo minolovce R 188 in R. 189 v pristanišču Povelja na Braču ter jurišne čolne I-34 in I-72 na Korčuli ter I-12 in I-115 v Dubrovniku. V naslednjih dneh so letala v vodah otokov Brač in Hvar potopila še pet jurišnih čolnov in eno dvotrupno desantno plovilo.

Potem ko je zavezniško bombardiranje ladjedelnice Breda v Mestrah februarja in marca 1944 uničilo korveto UJ 207 *Carabina* in močno poškodovalo UJ 206 *Bombarda*, je 11. varnostni diviziji do konca marca ostal bojno sposoben torpedni čoln TA 20 *Audace*, in podobno je bilo tudi s torpednimi čolni, od katerih je bila večina čolnov 7. S-flotilje še v procesu kopno-rečnega transporta v Jadran, le dva čolna 3. S-flotilje (S 36 in S 61) sta bila operativno sposobna, medtem ko so bili drugi čolni 3. S-flotilje na popravilu, tako kot minolovec *Kiebitz*.

Aprila so britanske obalne sile z Visa nadaljevale z napadi na nemški pomorski promet v operativnem območju od Zadra do polotoka Pelješac, pri čemer so napadale motorne jadrnice, vlačilce, barže in majhne tankerje ter ladje za zaščito pristanišča in jurišne čolne obalnih lovcev in desantnih inženirskih enot. En del teh ladij je bil potopljen, medtem ko je bil drugi del ujet in odpeljan na Vis. Glede na to, da so oborožene ladje in patroljni čolni mornarice NOVJ poleg torpednih čolnov in motornih topnjač britanskih obalnih sil uničili ali zajeli tudi precejšnje število nemških transportnih ladij, predvsem motornih jadrnic, so Nemci opremili flotiljo s šestimi dobro oboroženimi protipartizanskimi ladjami-pastmi, vendar so prvo med njimi pod kodnim imenom A 144 *Anton* (nekdanja *Bianca Stella*) partizani zajeli 27. aprila 1944 po krajši bitki na otoku Olibu (ladja je bila kasneje vključena v mornarico NOVJ kot NB 11 *Crvena zvezda*).

Maja so se nemški 1. spremljevalni flotilji pridružile torpedovka TA 38 *Spada* ter prenovljeni torpedovki TA 21 *Insidioso* in TA 22 *Giuseppe Missori*, ki sta bili vključeni v 2. spremljevalno flotiljo. Po več neuspešnih poskusih je Nemcem po 20. maju uspelo v Egejsko morje prepeljati tri minolovce 12. R-flotilje (R 178, R38 in R 185), medtem ko so zavezniška letala v tem preboju potopila četrtega minolovca (R 190). Maja so sile NOVJ z Visa ob podpori britanskih obalnih sil izvedle desantni napad na otok Šolta, ki se je končal z velikimi izgubami partizanov proti dobro utrjenemu sovražniku. Britanske obalne sile in letalske sile so v noči z 18. na 19. maj potopile več manjših nemških obalnih tankerjev v Pelješkem kanalu. Da bi Nemci očistili srednjedalmatinske otoke partizanov, so sprožili operacijo *Wiking-Feuerzange*, zato so 31. maja pristali na Dugem otoku; spremstvo so zagotavljale ladje 11. varnostne divizije. Kot posledica nemške zračnodesantne operacije *Roesselsprung* (Konjiški skok) – poskusa uničenja Vrhovnega štaba NOVJ in maršala Tita v Drvarju 25. maja, da bi nemške sile pritegnile proti obali, je sledil z Visa kombinirani partizansko-zavezniški napad na otok Brač, pri čemer je topniško podporo nudila enota britanskih obalnih sil z Visa.

Z zavezniškim izkrcanjem v Normandiji 6. junija je obdobje od junija do avgusta 1944 pomenilo začetek nemškega umika na vseh frontah. Hkrati je bila nemška mornarica v Jadranu tako z vključevanjem izvedenih novogradenj kakor tudi s premestitvijo velikega števila desantnih ladij MFP (MFP-Marinefaehrprahm) v Jadran na vrhuncu svoje moči. Vendar so kljub temu sledile nove izgube. V noči z 11. na 12. junij sta britanska rušilca *Eggesfore* in *Blackmore* (razred *Hunt*) pri Hvaru potopila torpedovko S 153 z večino posadke. Pri otoku Murter so britanski torpedni čolni uničili torpedni čoln TA 34 (nekdanji jugoslovanski T 7), ki naj bi ga predali mornarici NDH. V noči s 16. na 17. junij sta francoski lahki križarki *Le Fantasque* in *Le Terrible* napadli nemški konvoj na poti od Reke ob vzhodni obali Istre do Pulja, ki so ga sestavljali tanker *Giuliana* ter dva manjša tankerja in minolovci R 14, R 8, R 15 in R 4, medtem ko so s

topovskim strelom uničili tanker *Giuliana* in poškodovali vse ostale ladje, razen R 14. Junija so zavezniška letala ob zahodni obali Istre močno poškodovala 2. spremljevalno flotiljo TA 22 *Giuseppe Missori*, ki so jo odveli v Trst, vendar je niso nikoli popravili.

V drugi polovici julija so britanski torpedni čolni in motorne topnjače izvedli več zaporednih nočnih napadov na več nemških konvojev v Mljetskem kanalu in v vodah pred Korčulo ter potopili več ladij, vendar so Britanci prav tako utrpeli znatne izgube. Britanski napadi so se nadaljevali avgusta, ko so v noči z 10. na 11. avgusta britanski čolni pri otoku Vir potopili eno in hudo poškodovali drugo desantno ladjo tipa MFP. Nekaj dni pozneje so trije nemški torpedni čolni 24. S-flotilje nasledili na vhodu v kanal Sveti Ante, medtem ko je četrti trčil z minolovcem R 15, tako da so bile v kratkem času onesposobljene vse ladje 24. S-flotilje in en minolovec, med katerimi bi morali biti vsi poslani v Pulj na popravilo.⁸ V noči s 17. na 18. avgust je v Mljetskem kanalu prišlo do močnejšega pomorskega spopada, v katerem so trije britanski čolni napadli nemški konvoj »Hammer«. Ob tej priložnosti so bili potopljeni en nemški jurišni čoln in dve spremljevalni ladji ter mali tanker *Peter*. Naslednjo noč so Nemci iskali preživeti na območju bitke s 5 S-Boot, vendar so se spopadli s tremi britanskimi čolni, ki so zadeli in zažgali S 57, ki ga je morala potopiti lastna posadka. Konec avgusta so britanski čolni začeli delovati tudi v severnem Jadranu, kjer so ob zahodni obali Istre potopili veliko tovorno ladjo *Numidia*. 17. avgusta je torpedovka TA 35 *Giuseppe Dezza* iz 2. spremljevalne flotilje pri Brionih naletela na mino in se potopila ter izgubila večino posadke.

Varnostno najpomembnejše ladje nemške 11. divizije so bili sodobni nekdanji italijanski torpedni čolni razreda Ariete, od katerih naj bi jih deset zgradili v jadranskih ladjedelnicah in dali v uporabo. Dve sta bili v uporabi od februarja 1944, vendar je bila TA 36 *Stella Polare* potopljena že 18. marca, medtem ko je TA 37 *Gladio* bila močno poškodovana 29. februarja pri poskusu premestitve transportne ladje *Kapitaen Diedrichsen* v Grčijo. Druge torpedne čolne so postopoma dokončali in takoj dali v uporabo (TA 38 *Spada* februarja, TA 39 *Daga* marca in TA 40 *Pugnale* julija). Ko sta septembra TA 41 *Lancia* in TA 45 *Spica* začela delovati, so bili ustvarjeni pogoji za premestitev treh torpednih čolnov (TA 37, TA 38 in TA 39) v Egejsko morje v 9. torpedno flotiljo (operacija *Odysseus*), kar je tudi uspelo, tako da sta torpedna čolna, kljub kratkemu spopadu z britanskima rušilcema HMS *Whaddon* in *Belvoir* ob albanski obali, 24. septembra nepoškodovana prispela v Pirej. Vendar se kljub temu tveganje ni izplačalo, saj so bili v boju v manj kot mesecu dni izgubljeni vsi trije torpedni čolni, medtem ko je bila 9. flotilja razpuščena. Zadnji torpedni čoln razreda Ariete TA 42 *Alabarda* je bil dokončan in vključen v sestavo 1. spremljevalne flotilje 11. varnostne divizije novembra 1944, medtem ko sta preostala dva – TA 46 *Fionda* in TA 47 *Balestra* bila močno poškodovana v zavezniškem bombardiranju v ladjedelnici na Reki ter nista bila dokončana do konca vojne.

Rušilca TA 44 *Antonio Pigafetta* in TA 43 *Sebenico* (nekdanji *Beograd*) sta vstopila v službo 11. varnostne divizije oktobra 1944 oziroma februarja 1945, vendar sta bila zaradi nenehnih okvar stalno na popravilih in na vojne naloge nista odplula vse do konca vojne. Prav tako je torpedovka TA 48, čeprav nominalno pod zastavo mornarice NDH, izplula v akcijo šele februarja 1945, ko so jo v Trstu potopila zavezniška letala.

Zadnjo četrtno leta 1944 sta zaznamovala nadaljnji nemški umik in osvoboditev velikega dela Dalmacije. Z izstopom Bolgarije iz Trojnega pakta je nemškim silam v Grčiji grozila popolna obkolitev.

⁸ Z. Freivogel-A. Rastelli; Pomorski rat na Jadranu 1940-1945, Zagreb 2014, str. 347.

Britanske obalne mornariške sile so bile v obdobju september–november 1944 še zelo dejavne pri nevtralizaciji nemškega pomorskega prometa. Največ dejavnosti je bilo usmerjenih v napade na nemške konvoje, ki so sodelovali pri evakuaciji nemških sil iz območja Šibenika in Zadra, ter tudi v podporo izkrcanju partizanskih sil, ki so zasedle obalo in otoke južne in srednje Dalmacije. V Italiji so sile britanske 8. armade osvobodile območje 50 km severno od Ancone, kjer je bila ustanovljena nova pomorska baza na prvi liniji. To je omogočilo, da so čolni obalnih sil lahko delovali do Benetk in Trsta. Nemška stran je v želji, da bi upočasnila napredovanje zavezniških in partizanskih sil proti severu, posegla po dodatnem, zelo gostem miniranju vseh pomorskih dostopnih poti do najpomembnejših pristanišč, vključno z Reko, s Puljem in Trstom. Med enim izmed takšnih miniranj je bila 5. septembra zaradi nesreče eksplozije mine potopljena minolovka R 12, medtem ko je večina njene posadke umrla.⁹ Od oktobra 1944 so se začele priprave na umik nemških sil z območja Zadra, ki so ga ponoči opravljali nemški konvoji. Pogosti partizanski napadi na nemške motorne jadrnice so Nemce prepričali, da je na otoku Molat močno oporišče partizanskih sil, zato je bila 10. oktobra načrtovana in izvedena operacija *Da Capo* – topniški napad z morja na otok Molat, v kateri so sodelovali korvete (lovci na podmornice) UJ 202 *Melpomene* in UJ 208 *Spingarda*, torpedni čolni 3. S-flotilje S 61, S 58 in S 60, torpedni čolni 24. S-flotilje S 626, S 623, S. 629 in S 628 ter torpedni čoln TA 40 *Pugnale*. Kljub močnemu obstreljevanju z morja je nemški napad zadel v prazno, saj je bilo partizansko oporišče na otoku Ist in ne na Molatu.

V noči z 11. na 12. oktober so se britanske obalne sile pri otoku Vir spopadle z nemškim konvojem treh desantnih tenkonosačev MFP, majhnega tankerja *Habicht* in enega jurišnega čolna, medtem ko so v hudem boju bili uničeni vsi trije MFP (dva sta nasedla, eden je bil potopljen), medtem ko je bil tanker *Habicht* močno poškodovan in so ga kasneje zajeli partizani. V noči z 22. na 23. oktober sta se pri otoku Maun korveti UJ 202 *Melpomena* in UJ 208 *Spingard* spopadli s štirimi partizanskimi čolni, pri čemer so bili vsi štirije partizanski čolni in korveta UJ 202 lažje poškodovani. Že naslednjo noč sta se tako korveti kot še dva nemška konvoja pri otoku Škrda spopadli s petimi britanskimi torpedovkami in dvema topniškima desantnima ladjama, medtem ko je bilo v hudem boju poškodovanih več nemških ladij. Najhuje je bil poškodovan desantni tenkonosač (MFP) F 433, ki je naslednji dan potonil pri otoku Dolin nedaleč od otoka Rab. 25. oktobra je bila v zavezniškem obstreljevanju na kamuflažnem privezu v kanalu Sveti Ante pri Šibeniku potopljena torpedna ladja S 158 iz 7. S-flotilje.

Najhujši udarec je nemška 11. varnostna divizija doživela v noči na 1. november 1944, ko sta britanska rušilca Wheatland in Avon Vale s še sedmimi čolni obalnih sil v zasedi napadla nemški korveti UJ 202 *Melpomene* in UJ 208 *Spingard* pri otoku Škrda (operacija *Exterminate*) in torpedovko TA 20 *Audace*, ki je plula z Reke v Zadar. V kratki nočni bitki so britanski rušilci potopili obe korveti in torpedovko. Britanci so rešili 90, medtem ko so Nemci rešili 21 preživelih članov posadke. Tako so Nemci v samo eni noči v pomorski bitki s sodobnimi britanskimi rušilci izgubili tri nenadomestljive bojne ladje, tri izkušene poveljnike in vodjo flotilje ter skoraj 300 članov posadke, kar je bil najhujši udarec za nemško vojno mornarico od začetka njihovih dejavnosti v Jadranu.

Toda za nemško stran so sledili novi udarci. V bombardiranju Reke 5. novembra 1944, ki ga je ameriška 15. zračna sila izvajala iz baz v južni Italiji, so bili potopljeni minopolagalec *Kiebitz*, torpedni čoln TA 21

⁹ KTB 6. Raumbootflotille, 5. septembra 1944.

Insidioso, patroljni čoln G 104 mornarice NDH in reševalna ladja *Arpione*. 2. spremljevalna flotilja se je zmanjšala na torpedovko TA 48, ki je bila nenehno v okvari, korveto UJ 205, ki so jo še opremljali, in stari minopolagalec *Fasana*. Od 29. novembra 1944 je bilo zaradi organizacijskih sprememb v nemški mornarici poveljstvo Admirala Jadran ukinjeno, medtem ko je preostalo operativno območje, ki je obsegalo manjši del severnega Jadrana z otokoma Rab in Pag, pripadlo poveljstvu mornariške skupine Jug. V njegovi sestavi so bili 11. varnostni oddelek s 3. S-flotiljo torpednih čolnov in Urad za pomorski promet, medtem ko sta 7. in 24. S-flotilja torpednih čolnov bili ukinjeni (njihovi preostali čolni so bili vključeni v 3. S-flotiljo). Po osvoboditvi Zadra so Britanci v tem pristanišču ustanovili novo vidno bazo obalnih sil.

Zaradi pomanjkanja bojnih ladij so se Nemci v naslednjih mesecih osredotočili na diverzantske akcije, za katere so postavili operativno bazo v zalivu Čikat pri Malem Lošinju. Tja jev noči z 9. na 10. november 1944 bila premeščena enota nemških pomorskih diverzantskih enot *Marineinsatzkommando 71* (MEK 71), opremljena z eksplozivnimi čolni nemškega tipa *Linse* in italijanskega tipa MTM (*Motoscafo Turismo Modificato*) ter zložljivimi kajaki. Iz baze Čikat na bližnjih otokih Grujica, Sestrunj in Molat je bilo izvedenih več diverzantskih napadov. Zavezniki, ki so se zavedali nevarnosti sabotaže na osvobojenem obalnem območju, so izvedli več kombiniranih zračno-morskih napadov na bazo Čikat (z 18. na 19. novembra, 2. decembra, 17. decembra in z 22. na 23. decembra 1944), vendar jim ni uspelo uničiti oporišča ali nevtralizirati nemških sabotažnih dejavnosti. Zavezniška stran je vendarle utrpela več izgub. Najprej sta dva torpedna čolna tipa *Vosper* iz sestave 24. flotilje v megli naletela na otok Zeča in nasedla, kjer so ju po neuspešnih poskusih odsukanja uničili Britanci sami, vendar so največjo izgubo doživeli, ko je britanski rušilec HMS *Aldenhams* (razred *Hunt*) 14. decembra pri otoku Škrda naletel na mino, se prelomil na dva dela in potonil s 126 žrtvami.¹⁰

5. Pomorske operacije v obdobju januar–maj 1945

Na začetku leta 1945 so se nadaljevali kombinirani napadi torpednih čolnov 3. S-flotilje in nemških pomorskih diverzantov na oporišča NOVJ na Istu, Molatu in drugih otokih ter na osvobojena pristanišča Zadar in Šibenik ter na strateške cilje na italijanski obali. Toda že 10. januarja 1945 je tudi nemška 3. S-flotilja utrpela veliko izgubo, ko so torpedni čolni S 33, S 58 in S 60 zaradi napake na kompasu nasedli na otok Union, kjer so jih nekaj dni kasneje napadli in uničili britanski torpedni čolni.

Nemci so v noči s 17. na 18. januar 1945 poskušali s pomorsko-diverzantskimi napadi na britansko križarko HMS *Colombo* v Zadru s sedmimi torpednimi čolni 3. S-flotilje, vendar so bili odbiti še v fazi pristopa do Zadra. Toda najpomembnejši napad nemških pomorskih diverzantov je bil izveden zgodaj zjutraj 12. februarja 1945, ko so tri eksplozivne ladje v spremstvu matične ladje napadle splitsko pristanišče, kjer je ena ladja eksplodirala ob boku britanske križarke HMS *Delhi*, ki je bila močno poškodovana.

Februarja 1945 so britanski torpedni čolni iz baz v Zadru in Anconi izvedli več napadov na nemške konvoje v Kvarneriću in ob zahodni obali Istre, medtem ko se je njihovo območje delovanja razširilo vse do italijanske obale okrog ustja reke Tagliamento. V mesecu marcu je bilo zaradi nemških min potopljenih več britanskih ladij. V Kvarneriću je bil 23. marca potopljen torpedni čoln MTB 655, medtem ko je istega dne MTB 705 pri prehodu Maknare pri otoku Molat naletel na mino in se potopil. Nato je 10. aprila pri

¹⁰ F. A. Mason: *The Last Destroyer: HMS Aldenhams 1942-44*, London 1988.

otoku Suska MTB 710 naletel na mino in se potopil, medtem ko je 13. aprila bil potopljen z naletom mine pri otoku Krk tudi MTB 697.¹¹ Vendar je bilo v močnem zavezniškem obstreljevanju pristanišč Reka, Pulj in Trst 17., 20. in 24. februarja 1945 potopljenih več ladij, med njimi tudi novi veliki minopolagalec *Kuckuck* in rušilec TA 44 *Antonio Pigafetta*, s čimer je 11. varnostna divizija izgubila svojo največjo vojno ladjo.¹² V kraju Sistiana pri Tržiču so Nemci uredili tajno oporišče, kjer so urili posadke za ravnanje z žepnimi podmornicami tipa *Molch*, s katerimi so nameravali napasti zavezniške rušilce, ko bi se ti pojavili v Tržaškem zalivu.

Ob pomanjkanju letalskih in pomorskih sil so Nemci težišče svoje obrambe preusmerili na dodatno blokado morskih pristopov v vode Kvarnerića, Kvarnerja, zahodne obale Istre in Tržaškega zaliva. Na območju od Paga do Trsta je bilo z zelo intenzivnim rudarjenjem položenih več kot 6.000 min. Največ položenih min je bilo sidrskih kontaktnih in nekontaktnih min, medtem ko so bile aprila nekontaktno mine položene tudi na dno, predvsem v pomembnih pristaniščih.¹³

1. marca 1945 je prišlo do zadnje organizacijske spremembe v nemški mornarici, ko se je 1. spremljevalna flotilja 11. varnostne divizije preimenovala v 9. flotiljo torpedovk (9. *Torpedobootflotille*). Na začetku marca 1945 je novoustanovljena 9. torpedna flotilja razpolagala s petimi ladjami (TA 40, TA 41, TA 42, TA 43 in TA 45), izmed katerih ena (TA 43) še ni bila pripravljena za boj, čeprav je bil spuščena v delovanje.¹⁴ Toda takrat je bila že v polnem teku ofenziva Jugoslovanske armade (JA), ki se je pripravljala na desant na severnojadranska otoka Pag in Rab. Pag je bil osvobojen do 5. aprila, medtem ko so na obali sile JA osvobodile Karlobag in Jablanac. 12. aprila je bil osvobojen otok Rab in naslednjo noč še mesto Senj.

V noči z 12. na 13. april 1945 so britanske obalne sile dosegle velik uspeh, ko so torpedovke z dvema torpedoma zadele torpedovko TA 45 *Spica* v Velebitskem kanalu pri Novem Vinodolskem, ki je potonila z 80 žrtvami, medtem ko je preživelo 76 članov posadke. Po izgubi TA 45 je bila 9. torpedna flotilja s sedežem v Trstu skrčena na samo en torpedni čoln (TA 40 *Pugnale*), ker torpedna čolna TA 41 in TA 43 nista bila bojno sposobna.

V noči na 16. april 1945 so pri Umagu zavezniške torpedne čolne in motorne topnjače iz baze Ancona torpedirale minolovca R 15 s 13 žrtvami, s čimer je bila praktično ustavljena vsa bojna dejavnost 6. minolovske flotilje.

3. maja je bila osvobojena Reka, medtem ko se je dan prej, 2. maja 1945, začel napad sil JA na popolnoma obkoljeno utrjeno oporišče Pulj, od koder so vsi preostali za plovbo sposobni torpedni čolni 3. S-flotilje 1. divizije torpednih čolnov odpluli proti Anconi, kjer so se predali zaveznikom. 1. maja 1945 so Nemci v Trstu, ki so ga oblegale sile JA, potopili TA 40 in TA 43, medtem ko je bila nemška mornarica s preostalimi pomožnimi ladjami evakuirana iz pristanišča ter je plula proti zahodu in nasedla ob ustju reke Tagliamenta ter se predala zaveznikom. To je bila zadnja akcija nemške vojne mornarice v Jadranu.¹⁵

¹¹ D. Pope: *Flag 4 – The Battle of Coastal Forces in the Mediterranean 1939-45*, London 1998., str. 267.

¹² Auf Verlorenem posten, str. 308.

¹³ Drugi obalski pomorski sektor..., str. 494.

¹⁴ Auf Verlorenem Posten, str. 310.

¹⁵ Auf Verlorenem Posten, str. 339–342.

6. Zaključek

Nosilke glavnih dejavnosti pomorskih sil na Jadranu v obdobju september 1943–maj 1945 so bile nemška vojna mornarica (Deutsche Kriegsmarine), britanska vojna mornarica – obalne sile (Royal Navy Coastal Forces) in vojna mornarica NOVJ, medtem ko prisotnost mornarice NDH lahko štejemo samo za simbolično.

Nemška vojna mornarica je svoje bojne dejavnosti v Jadranu začela izključno z zaseženimi vojaškimi ladjami in s sredstvi nekdanje italijanske mornarice, medtem ko je delovala iz nekdanjih jugoslovanskih in italijanskih pristanišč. Z velikimi napori in s premestitvijo manjših pomorskih enot po morju in kopnem v Jadran se je do sredine leta 1944 vztrajno krepila, vendar je zaradi zavezniške premoči v zraku, vendar vse bolj tudi na morju, utrpela velike izgube. Ker Nemcem do konca leta 1944 zasedenih območij ni uspelo očistiti ali nevtralizirati pred silami NOVJ, so jim slednje povzročale tudi vse večje izgube na kopnem in na morju. Ključna strateška napaka je bila opustitev zavzetja otoka Vis, ki je postal glavna udarna točka zaveznikov in sil NOVJ v Jadranu. Sodobni nekdanji italijanski torpedni čolni razreda *Arieta* so bili najmočnejše ladje v službi Kriegsmarine v Jadranu, vendar njihovo število ni bilo zadostno za ohranitev nemške nadvlade v Jadranu. Nemški torpedni čolni so bili eno izmed glavnih bojnih sredstev, ki so, čeprav niso imeli ustreznih ciljev, nosili veliko breme bojnih dejavnosti. Njihovo dizelsko gorivo je bilo manj nevarno kot bencin britanskih čolnov, vendar zaradi lahke topniške oborožitve niso bili kos močnejši oborožitvi britanskih ladij v topniškem boju. Mali motorni minolovci razreda R so bili uspešni v boju proti partizanskim čolnom, medtem ko so korvete – lovci na podmornice italijanskega porekla razreda *Gabbiano* bile resen nasprotnik britanskih torpednih čolnov in motornih topnjač, vendar jih je bilo premalo in njihovo število se je zaradi zavezniških akcij nenehno zmanjševalo. Posebno težavo je predstavljalo pomanjkanje izkušenih posadk za bojne in pomožne ladje, katerih polnjenje je bilo zelo oteženo in nepopolno, zato je vsako uničenje večje bojne ladje in njene posadke v boju predstavljalo nepopravljivo izgubo. Dobro oboroženi nemški desantni čolni in jurišni čolni bi se lahko, če bi bile njihove posadke dovolj agresivne, uspešno spopadli z britanskimi in partizanskimi čolni, vendar so bili ranljivi zaradi pomanjkanja oklepov in nizke hitrosti. Številne izmed teh ladij so pripadale nemškim obalnim lovcem in desantnim inženirskim enotam, ki niso bile del Kriegsmarine, temveč nemške kopenske vojske, vendar so igrale pomembno vlogo v bitkah na morju. Vendar je največji sovražnik transportnih ladij bilo zavezniško letalstvo, ki je delovalo od konca leta 1943 do konca vojne na celotnem območju Jadrana in pred katerim se je bilo težko skriti ali ubraniti.

Ker nemške velike podmornice 29. podmorniške flotilje niso imele stalne baze na zahodni obali Jadrana, temveč so samo občasno uporabljale puljsko pristanišče kot pomožno bazo, predvsem za popravila, njihove prisotnosti v Jadranu skoraj ni bilo mogoče čutiti. Vendar so se Nemci v zadnji fazi vojne, po izgubi večine površinskih bojnih ladij, zatekli k diverzantskemu vojskovanju v Jadranu, v bitko so uvedli pomorske diverzante in eksplozivne čolne, medtem ko so imeli namen uporabiti tudi žepne podmornice, vendar je za to bilo prepozno. Posebno učinkovito je bilo nemško minsko bojevanje. Poleg namenskih minolovcev, trgovskih ladij (npr. motorna ladja Kiebitz) in desantnih tankov so za polaganje min uporabljali torpedne čolne in celo torpedovke, ki so v letih 1944 in 1945 položile več tisoč min različnih vrst in tipov. Mine so potopile veliko število zavezniških (pa tudi nemških) ladij, medtem ko je njihovo prisotnost bilo čutiti še leta po vojni, ko je v neočiščenih minskih poljih bilo poškodovanih veliko število trgovskih ladij.

Britanska vojna mornarica (Royal Navy) je svoje pomorske dejavnosti v Jadranu vezala na vojaško-pomorske dejavnosti v Sredozemlju in ob italijanski obali. Iz Sredozemlja so bili v Jadran občasno napoteni rušilci iz dveh flotilj (skupaj 12 rušilcev) – predvsem za nalogo bombardiranja določenih ciljev v podporo ofenzivnim operacijam ali zasede na večje nemške vojaške ladje, medtem ko so po pristanku v Italiji in prihodu na otok Vis na Jadranu delovale tudi britanske obalne sile. Sestavljali so jih večji torpedni čolni in motorne topnjače tipa *Fairmile D* ter manjši motorni torpedni čolni tipa *Vosper*, patroljni čolni tipa *ML (Motor Launch)* in pristaniški obrambni čolni tipa *HDML (Harbor Defence Motor Launch)*. S svojimi dobro izurjenimi in pripravljenimi posadkami so obalne sile bile odgovorne za zelo učinkovito motnjo nemških transportov po Jadranu. Šibka točka britanskih čolnov so bili bencinski motorji in bencin kot v bojnih razmerah lahko vnetljiva tekočina ter pomanjkanje močnejše oklepne zaščite. Večina britanskih čolnov je v zadnjih mesecih vojne nastradala zaradi morskih min, katerih eksplozije so bile smrtonosne za majhne ladje. Divizija francoskih lahkih križark je zelo uspešno opravila tudi več nalog napadov na nemške konvoje v Jadranu, pri čemer je uničila ali potopila več nemških ladij.

Čeprav večinoma oborožena z relativno zastarelim orožjem in opremljena z lesenimi pomožnimi ladjami, predelanimi za vojno službo na morju, ki niso bile prave bojne ladje, je mornarica NOVJ pokazala presenetljivo vzdržljivost, učinkovitost in vztrajnost, kar se je odrazilo v večjem številu uspehov pri potopu in zajetju nemških motornih jadrnic. Poleg tega se je ladjevje mornarice NOVJ povečalo predvsem z zaplembami sovražnih motornih jadrnic in drugih ladij, pridobljenih v bojih; edinstven je bil primer z NB 11 *Crvena zvezda*, ko so partizani premagali posebno protipartizansko ladjo. Dobra organizacija in izvedba kompleksnejših napadov na nemške garnizije na dalmatinskih otokih sta se še vedno morali zanašati na britanske obalne sile, ki so s svojimi čolni sodelovale v pomorski zaščiti in transportu vojske ter kot topniška podpora operacijam na kopnem. Prednost mornarice NOVJ je bila vsekakor tudi v posadkah partizanskih ladij, ki so imele veliko število izkušenih mornarjev, ki so dobro poznali Jadransko morje, obalo in otoke.

Danijel Frka, dipl. inž.

Sušilo 13

51262 Kraljevica

Tel. ++38598328059

e-pošta: danijel.frka@gmail.com